

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
групи РО2р-М20z
спеціальності 013 Початкова освіта
Нагуляк Віта Іллівна

Керівник: **Лебідь І.Ю.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Мєлєкєсцева Н.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Патріотичне виховання молодших школярів як педагогічна проблема.....	8
1.2. Патріотичне виховання особистості в історії педагогічної думки.....	18
1.3. Особливості патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій.....	26
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	33
2.1. Стан сформованості патріотичної вихованості молодших школярів (за результатами констатувального етапу експерименту).....	33
2.2. Педагогічні умови та модель формування патріотичної вихованості молодших школярів засобами інноваційних технологій навчання.....	56
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	69
3.1. Критерії оцінки та показники рівнів патріотичної вихованості молодших школярів.....	69
3.2. Динаміка сформованості патріотичної вихованості молодших школярів (за результатами підсумкового етапу експерименту).....	74
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність патріотичного виховання зумовлена процесом становлення України як суверенної демократичної держави. Беручи до уваги останні події, які відбулись в нашій державі («Революція гідності», криваві події на Майдані, окупація Російською Федерацією Криму, війна на Сході України), проблема патріотизму та патріотичного виховання молоді сьогодні набуває загальнодержавного масштабу. Це підтверджують державні документи: Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [37], Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [23], Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [6], в яких визначені мета і основні завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота [32, с. 134].

Проблема патріотичного виховання дітей та молоді завжди була в полі зору видатних вітчизняних педагогів та філософів. Виховні традиції української педагогіки склалися впродовж багатьох століть. За цей період наш народ отримав великого досвіду виховання. Проблема формування національно-патріотичних почуттів глибоко досліджувалась у філософському аспекті (В. Арешонков, О. Бандура, Т. Василевська, Т. Герасимів, О. Копиленко, В. Кремень, Ю. Римаренко, С. Сливка, І. Смагін та ін.) [38, с. 3]. Вихованню у дітей і молоді патріотизму надавали першочергового значення класики зарубіжної (Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дістервег та ін.) і вітчизняної педагогіки (П. Юркевич, Г. Сковорода, Т. Шевченко, О. Духнович, К. Ушинський, Х. Алчевська, С. Русова, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Г. Ващенко, І. Огієнко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.), які у своїх працях розкривали підвалини патріотичного виховання – ідеї народності, гуманізму, людяності, пропагували ідею виховання свідомого громадянина-патріота своєї Батьківщини.

Проблему формування в учнів патріотичних почуттів, національної самосвідомості розглядали українські дослідники І. Бех, Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, Т. Гавлітіна, В. Кузь, Р. Петронговський, Ю. Руденко, М. Сметанський, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Б. Ступарик, О. Стьопіна,

К. Чорна. Психологічні аспекти етносвідомості вивчали І. Бех, М. Боришевський, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Павленко, С. Таглін, О. Хрущ.

Патріотичне виховання молодших школярів завжди було одним із пріоритетних завдань сучасної початкової школи, адже дитинство – це найкращий вік для прищеплювання почуття любові до Батьківщини. Крім того, в Україні в різні історичні періоди перед школою, сім'єю і суспільством поставало одне з головних завдань – виховати справжнього патріота України.

На думку Р. Петронговського [61], патріотизм, як інтегральне особистісне новоутворення дітей та молоді (за своєю природою), є досить складним і по-різному має формуватися в дитячому, підлітковому та юнацькому віці. Для дитячого віку найбільш характерним є розвиток патріотичних почуттів, оскільки дитячі враження є досить яскравими і глибокими. В Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні зазначається, що з метою формування ціннісного ставлення особистості до суспільства і держави в «молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї; родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій». В освітньому середовищі у молодших школярів потрібно виховувати такі патріотичні почуття як почуття належності до своєї держави та її народу; почуття гордості за успіхи держави, біль за невдачі; повага до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету; захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності; любов до рідної природи; шанування рідної мови, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни; почуття національної гідності. Крім того, гуманістично-моральна складова патріотичного виховання молодших школярів (виховання доброти і співпереживання до людей і всього живого; любові до членів своєї родини, ближнього оточення, однолітків, школи, народу, країни та ін.) сьогодні набуває особливого значення і потребує подальшої практичної реалізації через різні форми роботи в освітньому процесі початкової школи.

З огляду на це виникає гостра потреба у розробці ефективних шляхів здійснення патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних

технологій навчання. А тому актуальність даної проблеми та недостатня її розробленість зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Патріотичне виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій навчання»**.

Об'єкт дослідження: процес патріотичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження: шляхи патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій навчання.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і практично перевірити ефективність запропонованих шляхів патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій.

Гіпотеза дослідження: рівень патріотичної вихованості молодших школярів значно підвищиться за таких педагогічних умов: наповнення національно-патріотичним змістом освітнього процесу початкової школи; забезпечення патріотичної спрямованості позакласної виховної роботи з молодшими школярами; впровадження в освітній процес початкової школи інноваційних технологій з метою створення можливості для формування в учнів громадянсько-активних якостей та соціально значущої поведінки; поетапного формування патріотичної вихованості молодших школярів; забезпечення взаємозв'язку школи і сім'ї щодо здійснення патріотичного виховання молодших школярів.

У відповідності до поставленої мети та гіпотези визначено такі **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури здійснити дефінітивну характеристику понять «патріотичне виховання особистості» і «патріотична вихованість молодших школярів»;

2. Дослідити історико-педагогічний аспект проблеми розвитку патріотичних почуттів особистості;

3. Розробити організаційно-педагогічну модель формування патріотичної вихованості учнів початкових класів;

4. Визначити, теоретично обґрунтувати шляхи патріотичного виховання молодших школярів і практично перевірити їхню ефективність.

Методи дослідження. У процесі дослідження нами були використані такі методи: теоретичні: метод аналізу, порівняння, узагальнення наукових даних з

психолого-педагогічних джерел, навчальних програм для 3-х класів, навчально-методичних посібників з метою визначення мети, змісту, методів, форм, шляхів патріотичного виховання молодших школярів; моделювання; емпіричні: анкетування, бесіди, інтерв'ювання, аналіз продуктів дитячої творчості (малюнків, творів), педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, підсумковий етапи), методи цілеспрямованого спостереження за діяльністю учителів та учнів; статистичні: методи математичної обробки експериментальних даних, для визначення ефективності запропонованих шляхів формування патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій навчання.

Наукова новизна полягає у тому, що визначено критерії, показники та рівні сформованості патріотичної вихованості молодших школярів; обґрунтовано і реалізовано в освітньому процесі початкової школи організаційно-педагогічну модель формування патріотичної вихованості молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні шляхів патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій навчання. Результати даного дослідження можуть бути використані викладачами ЗВО у процесі викладання методик початкової освіти та «Методики виховної роботи»; учителями початкових класів, здобувачами вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта під час проходження виробничої практики у початковій школі.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломного дослідження апробувалися у рамках IV Всеукраїнського музичного конкурсу «Music UniFest – 2021» науково-практична конференція «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Кам'янець-Подільський), тема доповіді «Формування системи патріотичного виховання в умовах сучасної школи»; на регіональній студентській науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційні технології в Україні : теорія та практика» (м. Умань), тема доповіді «Формування базових якостей патріотичної вихованості молодших школярів у процесі застосування інноваційних технологій навчання»; на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2020-2021 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський), тема доповіді «Педагогічні умови формування патріотичної вихованості молодших

школярів»), а також у навчально-виховному комплексі № 3 (м. Кам'янець-Подільській).

Структура та обсяг дослідження. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Патріотичне виховання молодших школярів завжди було в полі зору досліджень філософів, педагогів, науковців і учителів-практиків. Воно є одним із пріоритетних напрямів виховання підростаючого покоління, а молодший шкільний вік вважають сензитивним періодом для розвитку у дітей патріотичних почуттів, які поступово формуються, починаючи з любові до своїх батьків, своєї родини, товаришів, вчителя, школи, рідної природи, Батьківщини, українського народу, а потім і до усього людства в цілому.

2. З метою визначення дійсного стану патріотичного виховання молодших школярів нами було проведено експериментальне дослідження, у ході якого були визначені критерії, показники і рівні патріотичної вихованості учнів початкових класів. Проведений констатувальний етап дослідження засвідчив, що близько 75% молодших школярів мають середній і низький рівні сформованості патріотичної вихованості.

3. З огляду на це нами були визначені педагогічні умови формування патріотичної вихованості молодших школярів: наповнення національно-патріотичним змістом освітнього процесу початкової школи; забезпечення патріотичної спрямованості позакласної виховної роботи з молодшими школярами; впровадження в освітній процес початкової школи інноваційних технологій з метою створення можливості для формування в учнів громадянсько-активних якостей та соціально значущої поведінки; поетапне формування патріотичної вихованості молодших школярів; забезпечення взаємозв'язку школи і сім'ї щодо здійснення патріотичного виховання молодших школярів. Дані умови стали підґрунтям для створення моделі формування патріотичної вихованості молодших школярів, яка передбачала реалізацію під час проведення формувального етапу експерименту таких шляхів: формування основ патріотизму в учнів засобами навчальних дисциплін початкової; формування базових якостей патріотичної вихованості молодших школярів у процесі позакласної роботи; використання засобів інноваційних технологій, зокрема проектної технології у процесі патріотичного виховання молодших школярів; впровадження інноваційних технологій в освітній процес початкової школи, зокрема ІКТ, зокрема створення і використання Web-квестів, блогів патріотичного спрямування.

4. Результати підсумкового етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку в ЕГ та ефективність запропонованих шляхів, які сприяють вихованню в учнів поваги та любові до своєї Батьківщини, свого народу, до його одвічних моральних і духовних цінностей, пробудженню національних почуттів, формуванню патріотичної вихованості в молодших школярів.

Усе це підтверджує, що запропонована модель патріотичного виховання молодших школярів засобами інноваційних технологій навчання забезпечує гармонійність та педагогічну виваженість освітнього процесу на методологічному, теоретичному і методичному рівнях.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної теми. Подальших розвідок потребує проблема формування патріотичної вихованості школярів у процесі вивчення кожного з навчальних предметів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950-2000 р.р.) : дис...доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Луганськ : Луганський національний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка, 2006. 613 с.
2. Артеменко Л.М. Форми краєзнавчої роботи, спрямовані на виховання почуття патріотизму у молодших школярів // Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовтня 2018 р. / за заг. ред. Є.І. Коваленко, упоряд. Н.В. Білоусова. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 18-21.
3. Артеменко Леся. Сучасне розуміння патріотичного виховання // Педагогічний альманах : збірник праць молодих науковців [Електронне видання] / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. с. 9-13.
4. Афанасьєва А., Іщук Н. Проблеми формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі. Рідна школа. 2009. № 12. С. 18-21.
5. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. // Світ виховання. 2007. № 1 (20). С. 23-34.
6. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
7. Бех І. Патріотизм : сучасні ознаки та орієнтири виховання. Рідна школа. 2015. № 1-2 (січень – лютий). С. 3-6.
8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
9. Бех І.Д. Патріотизм у потенціалі педагогічної науки. Патріотизм – нагальна потреба України й українців : матеріали XII Захаренківських педагогічних читань, Всеукр. наук.-практ. конф. / упор. Г.А. Назаренко. Черкаси : ЧОПОПП, 2015. С.6-10.
10. Бех І.Д., Кириченко В.І., Петрочко Ж.В. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб. 2-е вид., змінене. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 140 с.
11. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Гірська школа Українських Карпат. 2015. № 12-13. С. 26-37.

12. Бібік Н.М. Я у світі. 3 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. Харків : Вид. група «Основа», 2013. 160 с.
13. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання. Культура. 2001. № 1. С. 5.
14. Бойко Т. Національно-патріотичне виховання як квінтесенція конфлікту ідентичностей. URL:
15. Большая советская энциклопедия. Москва : Советская энциклопедия, 1975. Т.19. С. 282-320.
16. Васильєва З.М. Моральне виховання учнів у навчальній діяльності. Москва : Просвещение, 1978. 235 с.
17. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
18. Ведмеденко Д.В., Осовська О.П. Формування національно-культурної самосвідомості як основи духовно-морального розвитку учнів. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки : матеріали Всеукр. наук.-прак. інтер.-конф., 20 жовтня – 20 листопада 2015 р. / упор.: Л. Шелемей, Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 40-43.
19. Вербицька П.В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2010. 40 с.
20. Вишневський О. Сучасне українське виховання : пед. нариси. Львів, 1996. 238 с.
21. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. Москва : Педагогика, 1977. 136 с.
22. Гуцан Л.А. Виховання в учнів молодшого шкільного віку позитивного ставлення до народних традицій в урочний та позаурочний час // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу». Київ : РННЦ «ДІНІТ», 2003. С. 187 - 191.
23. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ : Райдуга, 1994. 62 с.

24. Долецька С. Основні етапи патріотичного виховання молодших школярів засобами краєзнавчої роботи. Молодь і ринок. 2014. № 3. С. 106-111.
25. Закон України «Про освіту». Київ, 1991. 35 с.
26. Закон України «Про музеї та музейну справу» (№ 249/95 від 29.06.1995 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр>.
27. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
28. Зубцова Ю.Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї. Авторф. дис... канд.пед.наук. 13.00.07 теорія і методика виховання. Київ, 2012. 21 с.
29. Как воспитать настоящего человека : (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / Сост. О.В. Сухомлинская. Москва : Педагогика, 1990. 288 с.
30. Канашко О. Громадянсько-патріотичне виховання та соціалізація особистості. Рідна школа. 2014. № 6. С. 34-37.
31. Качур М.М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2010. 217 с.
32. Киричок В.А. Сучасні форми і методи патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності //Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 14. Книга 1. С. 134-144.
33. Константинов Н.А., Мединський Є.М. Історія педагогіки. Москва : Просвещение, 1982 . 445с.
34. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Інформаційний збірник МО України. 1996. № 13. С. 10-31.
35. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. URL: <http://sch17-nizhyn.ucoz.ua/16.doc>.
36. Концепція національного виховання учнівської молоді. Рідна школа. 1995. № 6. С. 19-25.
37. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06.2015 р. № 641 // [Електронний ресурс] Режим доступу: pnu.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc

38. Коркішко О.Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі: автореф. дис канд. пед. Наук : 13.00.07 / О.Г. Коркішко; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2004. 20 с.
39. Коркішко О.Г. Патріотичне виховання : досвід сучасної школи. Вісник Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка. 2007. Вип. 36. С. 73-75.
40. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка родинного виховання : навч. посіб. Київ : Знання, 2009. 324 с.
41. Ляшко Л. Виховання патріотичних почуттів молодших школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського // Школа першого ступеня : теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2002. Вип. 4. С. 204-218.
42. Маргітич К.Є. Підготовка вчителя початкової школи до формування національної свідомості молодших школярів в угорськомовних загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2009. 216 с.
43. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://nvo-astra.dv.kr.ua/actual/548-mmethodichn-rekomendacyi-schodo-naconalno-patrotichnogo-vihovannya.html>.
44. Михальченко Н.В. Динаміка розвитку патріотичної рефлексії у молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2007. 21 с .
45. Мірошніченко В.І. Теоретико-методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : дис...доктора пед. наук: спец. 13.00.07 «теорія і методика виховання». Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2012. 499 с.
46. Молодший шкільний вік. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
47. Момотюк Л.Б. Громадянське виховання молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Східноукраїнський національний ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 20 с.
48. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування національної школи. Рідна школа. 1994. № 11. С. 31.

49. Назаренко Г.А. Особистісно орієнтована модель формування та розвитку патріотичних почуттів дітей та учнівської молоді. Педагогічний вісник. 2009. № 3. С. 18-20.
50. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. Нормативно-правове забезпечення освіти : у 4-х ч. Харків : Основа, 2004. Ч. 1. С. 6-11.
51. Оришко С.П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Тернопіль, 2010. 20 с.
52. Павленко М.С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалах творчості Павла Тичини: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07; Ін-т пробл. виховання АПН України. Умань, 2001. 20 с
53. Пальчевський С.С. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Каравела, 2007. 576 с.
54. Патріотизм. Педагогічний словник для молодих батьків / АПН України, Інститут проблем виховання, Держ. Центр соціальних служб для молоді ; авт. колектив : Т.Ф. Алексеєнко, Л.В. Артемова, Н.І. Баглаєва. Київ, 2002. 348 с.
55. Патріотизм. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. Київ, 1974. 865 с.
56. Патріотизм. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 6. 832 с. URL: http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/патріотизм.
57. Патріотизм. Соціологія : словник термінів і понять / за заг. ред. Є.А. Біленького, М.А. Козловця. Київ : Кондор, 2006. 372 с
58. Патріотизм. Український педагогічний словник / за ред. С. Гончаренка. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
59. Патріотизм. Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://studfiles.net/preview/5129867/page:70/>.
60. Песталоцци И.Г. Как Гертруда учит своих детей // Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1981. С.61-231.
61. Петронговський Р.Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників : монографія. Житомир : Полісся, 2003. 220 с.
62. Петронговський Р.Р. Формування патріотизму старшокласників у

позанавчальній виховній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2002. 21 с.

63. Плешаков А.В. Патріотичне виховання попереджує і долає дитячу бездоглядність. Постметодика. 2009. № 2. С. 32-33.

64. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства». Від 15.09.1999 р. № 1697.

65. Примерное содержание воспитания школьников /под ред. И.С. Марьенко. Москва : Педагогика, 1971. 176 с.

66. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ МОН № 641 від 16.06.15 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.

67. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 р. № 3754/981/538/49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3754643-09>.

68. Пташник Н.М. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 07; Вінницький держ. пед. ун-т. ім. М.М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. 20 с.

69. Руденко Ю. Патріотичне виховання учнів : концепція. Освіта. 2001. С. 10-15.

70. Русова С. Дошкільне виховання // Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. С. 34-184.

71. Савин Н.В. Педагогика. Москва : Просвещение, 1972. 303 с.

72. Сенченко А.Я. Чи існує українська людина як така? URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5350/1/Senchenko.docx>.

73. Сипченко В.І., Коркішко О.Г., Коркішко А.В. Експериментальні викладки

методики виховання патріотичних почуттів молодших школярів загальноосвітньої школи. URL: http://korkishkoartem.ucoz.ua/publ/publikacii/eksperimentalni_vikladki_metodiki_vikhovannja_patriotichnikh_pochuttiv_molodshikh_shkoljariv_zagalnoosvitnoji_shkoli/2-1-0-4.

74. Ступарик Б. Національна школа : витоки, становлення : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 336 с.

75. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля. Луганськ, 2007. 20 с.

76. Сухомлинский В.А. Родина в сердце. Москва : Мол. гвардия, 1980. 175 с.

77. Сухомлинська О. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. Київ : АПН України, Центр інформаційної та документальної ради Європи в Україні, 1997. 224 с.

78. Технологія «Веб-квест» на уроках інформатики /Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30734/

79. Тимчик М.В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурномасової роботи : дис... кандидата пед. наук: спец. 13.00.07 «теорія і методика виховання». Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2012. 222 с.

80. Утверджуймо ідеологію патріотизму і державотворення / М. Стельмахович, В. Гуменко, М. Дробноход [та ін.] // Відкритий лист Президії АПН України та Міністерству освіти України // Освіта. 1998. 29 квітня, 6 травня, С. 3.

81. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори : В 2 т. Т.1. Київ. : Рад.школа, 1983. С. 43-104.

82. Философский словарь /под ред. И.Т. Фролова. Москва : Политиздат, 1986. С. 358.

83. Чепурна Н.М. Шляхи формування патріотизму учнівської молоді. Педагогічний вісник. 2010. № 1. С. 12-14.

84. Чорна К.І. Патріотичне виховання старшокласників у позаурочній діяльності. Педагогічний вісник. 2010. № 1. С. 15-20.

85. Що таке блог? /Електронний ресурс. Режим доступу : http://teache-inf.blogspot.com/p/blog-page_24.html